

Особливості внутрішнього аудиту національного банку України на основі оцінки ризиків

Актуалізовано здійснення внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків, визначено зміст і класифікацію ризиків за видами діяльності Національного банку України, обґрунтовано роль та особливості організації внутрішнього аудиту на основі оцінки ризиків у структурних підрозділах Національного банку України, визначено критерії оцінки рівня ризиків, що притаманні певному підрозділу Національного банку України та оцінки якості системи управління цими ризиками.

Ключові слова: ризики Національного банку України, внутрішній аудит на основі оцінки ризиків, система управління ризиками Національного банку України.

За умов фінансової інтеграції та глобалізації, зростання рівня конкуренції та посиленого впливу зовнішніх чинників, здійснення ризикованої кредитної політики та некваліфікованого корпоративного управління у банківському секторі, недостатнього зовнішнього та внутрішнього контролю зростає значення ефективного функціонування Національного банку України як провідного регулятора у дворівневій банківській системі країни. Сьогодні діяльність Національного банку України має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, надійність функціонування банківських структур, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізацію ринкової кон'юнктури, вирівнювання платіжного балансу, що загалом визначає ефективність функціонування всієї вітчизняної економіки. Зазначені обставини обумовлюють актуальність дослідження питань, пов'язаних з підвищенням ефективності, раціональності, соціальної відповідальності у діяльності Національного банку України. За умов сучасності нагальна потреба впровадження дієвої системи контролю за роботою Національного банку України, підвищення рівня його безпеки, удосконалення методології внутрішнього аудиту, застосування оптимальних шляхів ідентифікації та регулювання ризиків діяльності його підрозділів, вдосконалення нормативної бази функціонування банківської системи визначає актуальність дослідження питань, пов'язаних із організацією внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків.

Значний внесок у наукове розроблення проблеми внутрішнього контролю та аудиту, які становлять теоретико-прикладну основу методології внутрішнього аудиту Національного банку України, здійснено у працях українських вчених: М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, А.М. Герасимовича, Н.І. Дороша, В.М. Пархоменка, О.А. Петрик, О.С. Полетаєвої, Л.М. Кіндрацької, Б.Ф. Усача. Дослідженню методики функціонування систем внутрішнього аудиту у зарубіжних країнах, розвитку міжнародних стандартів аудиту присвячені праці закордонних авторів Р. Адамса, Е. Аренса, Дж. Лоббека, Р. Монтгомері, В. Суєца. Водночас здійснення внутрішнього аудиту з урахуванням впливу ризиків на діяльність Національного банку України обумовлює потребу дослідження теоретичних принципів та методології ідентифікації, оцінки і управління ризиками у діяльності сучасних організацій, обґрунтування напрямів ефективного їх регулювання та контролю. Ці питання фахово висвітлені у наукових працях відомих вітчизняних та закордон-

них вчених І. Балабанова, І. Бланка, В. Вітлінського, В. Волошина, В. Галасюка, І. Івченко, М. Клапківа, С. Козьменка, В. Кочеткова, Л. Примостки, О. Пернарівського, Я. Наконечного, П. Роуза, А. Сандерса, А. Лобанова, Дж. Сінкі, І. Гуцала, О. Дзюблюка, Т. Раєвської, С. Мочерного, І. Ястремського, А. Чугунова та ін. Проте подальших наукових досліджень та прикладного впровадження потребують організація і методика проведення внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків з урахуванням сучасних принципів функціонування Національного банку України та прояву ризиків за умов зовнішньої глобалізації та ускладнення внутрішніх функціональних процесів.

Метою статті є обґрунтування доцільності проведення внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків, визначення змісту і класифікації ризиків за видами діяльності Національного банку України, ролі та особливостей організації внутрішнього аудиту на підставі оцінки ризиків у структурних підрозділах Національного банку України.

Дослідження світового досвіду показали, що унікальним інструментом забезпечення надійності, прогнозованості, конкурентоспроможності та ефективності функціонування центрального банку з урахуванням системи ризиків, які супроводжують його діяльність, є внутрішній аудит на основі оцінки ризиків. Такий аудит активно використовується у центральних банках розвинених країн – Швейцарії, Голландії, Німеччини, Англії. Також значну увагу прикладним аспектам організації внутрішнього аудиту на основі оцінки ризиків приділяють фахівці центральних банків Польщі, Росії та України з метою їх адаптації і впровадження у діяльність своїх структур. Важливість та новизна цієї тематики для вітчизняних наукових досліджень зумовлена сучасною потребою практичної організації внутрішнього аудиту на основі оцінки ризиків у Департаментах Національного банку України.

Загалом функціонування системи внутрішнього аудиту забезпечує досягнення стратегічних завдань Національного банку України, дотримання законодавства та внутрішніх нормативів, положень та процедур, об'єктивність та своєчасність інформації для потреб прийняття управлінських рішень, а також зменшує вплив фінансових та функціональних ризиків.

Внутрішній аудит Національного банку України – це організована у структурі Національного банку України в інтересах держави та регламентована його внутрішніми документами система моніторингу щодо дотримання встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку і надійності функціонування системи внутрішнього контролю. В контексті даного дослідження внутрішній аудит – це діяльність, пов'язана з незалежним, об'єктивним засвідченням та наданням рекомендацій, що сприятимуть удосконаленню роботи фахівців Національного банку України, зокрема вирішенню стратегічних завдань шляхом застосування систематичних та регламентованих підходів до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками.

Внутрішньому аудиту підлягають усі підрозділи у структурі Національного банку України та усі види його діяльності – емісійно-організаційна, регулятивна, наглядова, методологічно – нормативна, кредитно – інвестиційна, організаційно-розрахункова, фінансово-обслуговуюча, аналітична, контрольна, інформаційна, наукова, представницька, освітня. Кожен із видів діяльності супроводжує спектр внутрішніх ризиків, які мають специфіку виникнення та прояву у діяльності центрального банку і, відповідно, потребують комплексного підходу до їх оцінки.

Об'єктами внутрішнього аудиту є функціональні структурні підрозділи Національного банку України (департаменти, управління, відділи), а також види їхньої діяльності. Сутність внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків проявляється в його функціях – інформаційній, захисній, консультаційній, контрольній, аналітичній, координаційній.

Особливістю проведення внутрішнього аудиту на основі оцінки ризиків є виявлення найбільш ризикових напрямів діяльності Національного банку України, звернення на них уваги керівництва та вироблення превентивних заходів щодо усунення негативної дії виявлених та потенційних ризиків діяльності Національного банку України. Аудит за вказаними напрямками повинен здійснюватись Департаментом внутрішнього аудиту виходячи із ступеня ризику в обсягах і з періодичністю, яка визначається керівництвом банку та фахівцями цього департаменту. Для подальшого висвітлення особливостей організації внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків визначимо види та характеристики ризиків, що притаманні його діяльності і які потрібно враховувати у розробленні методики такого аудиту.

Національний банк України, як орган законотворчої ініціативи, структура впливова у роботі фінансово-кредитної системи країни, у своїй діяльності повинен керуватися принципами надійності, стабільності, системності, цілеспрямованості, законності. Фінансова дисципліна, ефективна система внутрішнього контролю, безперервність функціонування, високий рівень безпеки та іміджу Національного банку України на міжнародній арені регуляторів фінансової діяльності є першочерговим чинником ефективності функціонування на другому рівні банківської системи – банків України та їхніх структурних підрозділів. Забезпечення ефективного виконання всіх функцій Національним банком України, що передбачені діючим законодавством (Закон України «Про Національний банк України», ст. 6 та 7), здійснюється тоді, коли ризики, притаманні всім видам діяльності центрального банку, ідентифіковані, зважені, оцінені, контрольовані та регульовані, тобто перебувають у рамках фінансових, інформаційних та управлінських можливостей управлінців центрального банку.

Ризик у діяльності Національного банку України – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка пов'язана із невизначеністю наслідків впливу загальних та специфічних чинників на результати його діяльності та виконання основних функцій банку держави. Внутрішні ризики супроводжують всі напрями діяльності Національного банку України. При цьому суттєве значення мають ризики, пов'язані з втратою коштів та репутації, оскільки Національний банк України повинен бути уособленням надійності і безпеки. Досягнення цієї мети здійснюється шляхом впровадження системи управління ризиками, яка складається із ряду елементів та дає можливість виявляти, оцінювати, локалізувати той чи інший вид ризику.

Зарубіжні та вітчизняні фахівці в сфері ризикології пропонують поділяти ризики на три категорії, які включають фінансові, функціональні та зовнішні ризики банків [1-3]. Застосування такого критерію класифікації, як сфера виникнення ризиків, притаманних функціонуванню Національного банку України, дасть можливість при оцінці ризиків врахувати центри їх виникнення та об'єктивно оцінити чинники, що зумовлюють ці ризики (рис. 1).

Внутрішні ризики Національного банку України – це ризики, зумовлені діяльністю його керівництва, працівників та контрагентів. На їхній рівень впливають ділова активність керівництва центрального банку, вибір стратегії і тактики вико-

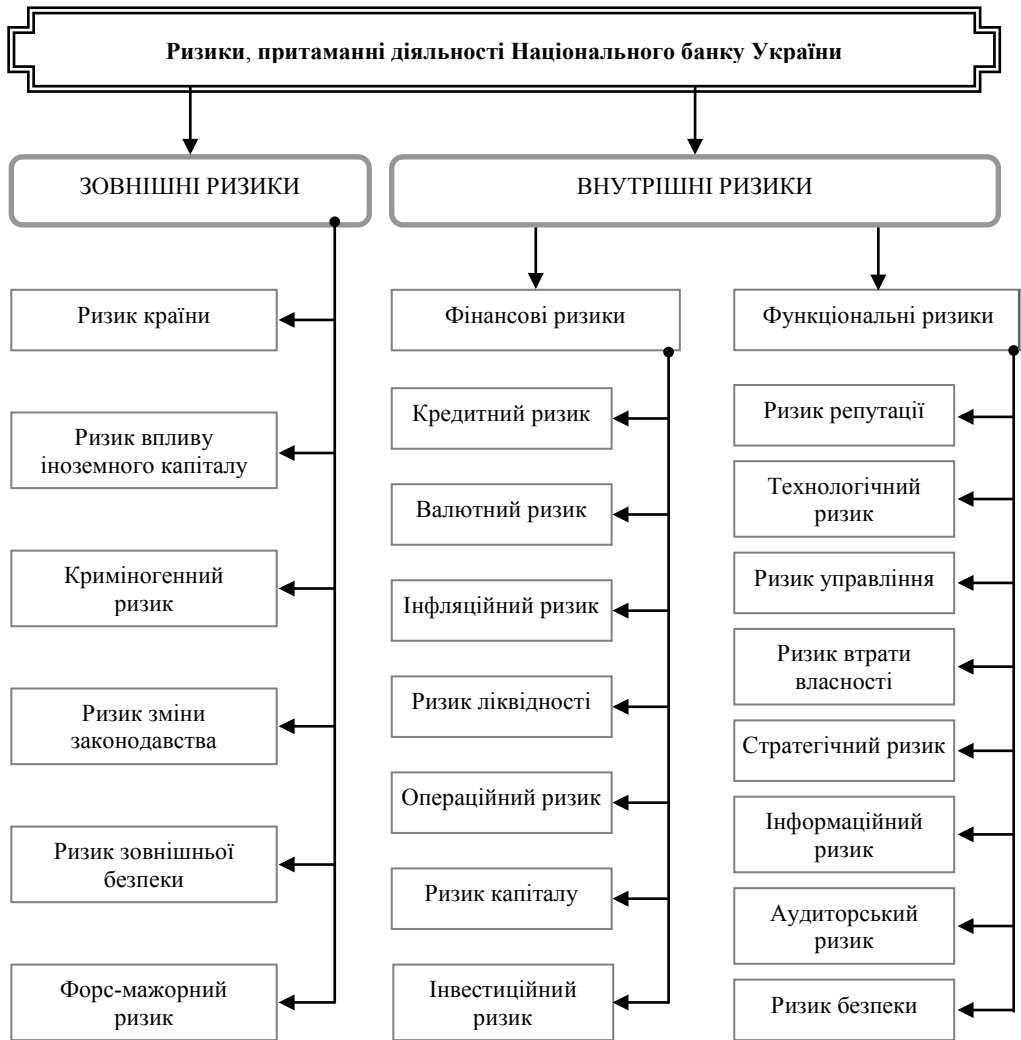

Рис. 1. Класифікація ризиків, притаманних діяльності Національного банку України

нання основних функцій та здійснення діяльності Національним банком України. В структурі внутрішніх ризиків виділяють фінансові та функціональні ризики.

Фінансові ризики – це ризики, пов’язані з фінансовою діяльністю, непередбаченими змінами в обсягах доходності, вартості та структурі активів і пасивів центрального банку. Функціональні ризики супроводжують всі напрями діяльності Національного банку України і є наслідком несвоечасного чи неповного контролю, неякісного чи помилкового аналізу відповідної інформації. Вони не менш небезпечні за фінансові ризики і також призводять до фінансових втрат та втрат репутації. Однак їх складно ідентифікувати та оцінювати кількісно, тому вони можуть мати лише якісні характеристики. Зовнішні ризики Національного банку України безпосередньо не пов’язані з його діяльністю. Ці ризики, як правило, зумовлені змінами у зовнішньому середовищі діяльності центрального банку: по-

літичною ситуацією в країні, кон'юктурою фінансово-кредитного ринку країни, діяльністю міжнародних фінансових організацій, податковим законодавством, станом галузей економіки держави, загостренням економічної кризи в країні, стихійними лихами, війнами тощо. При здійсненні внутрішнього аудиту на основі оцінки ризиків кожен із представлених видів ризиків, притаманних діяльності центрального банку, має бути досліджений з позиції виявлення змісту, причин виникнення, наслідків супроводження діяльності тощо.

Особливу увагу фахівці мають приділяти тим сферам діяльності, ризики в яких є найвагомішими і найбільше впливають на результати функціонування Національного банку України. Так, емісійно-організаційну діяльність супроводжують як функціональні (стратегічний, інформаційний, аудиторський, технологічний, ризик управління), так і фінансові (інфляційний та операційний) ризики. Методологічно-нормативній, представницькій та науковій діяльності притаманні здебільшого функціональні ризики – стратегічний, інформаційний, управління, репутації, безпеки. А у кредитно – інвестиційній діяльності першочергово виникають фінансові ризики – кредитний, ринковий, ліквідності, інвестиційний, операційний, капіталу. Як бачимо, кожному із видів діяльності Національного банку України притаманні реальні чи потенційні ризики, тому і система контролю за діяльністю структурних підрозділів системи центрального банку повинна ґрунтуватися на оцінці і прогнозуванні цих ризиків. Для кожного виду діяльності департаментів Національного банку України необхідною є функція незалежної оцінки, що створюється всередині структури для аналізу та оцінки її діяльності, не потребує публічної звітності, не виноситься на загальне та має на меті впровадження внутрішніх заходів щодо усунення виявлених у процесі моніторингу недоліків.

Аналіз матеріалів комплексних ревізій та перевірок, аудиторських звітів за останні п'ять років свідчить, що на даний момент у системі Національного банку України найбільш суттєвими є ризики, що пов'язані з репутацією, безпекою та втратою коштів і виникають за такими напрямками роботи:

- здійснення операцій із золотовалютними резервами;
- повернення виданих кредитів;
- дотримання податкового законодавства;
- здійснення капіталовкладень;
- дотримання встановлених лімітів за статтями витрат кошторису;
- організація внутрішнього контролю в структурних підрозділах;
- здійснення розрахункових операцій;
- організація зберігання готівки та цінностей у касах і сховищах;
- організація зберігання зброї та боєприпасів;
- безпека банкнотного та монетного виробництва.

Таким чином, складність та ризикованість функціонування Національного банку України, що здійснюється на основі найсучасніших інформаційних технологій, потребує належного функціонування систем внутрішнього контролю. Ефективна система внутрішнього контролю є важливою компонентою управління центральним банком як цілісною організацією та основою його стабільної роботи. У структурі системи управління ризиками Національного банку України особливою компонентою є контроль, який, як елемент управління економічними об'єктами і процесами, полягає у нагляді за ними з метою перевірки відповідності їх належному стану і забезпечує впорядкованість, дієздатність та ефективність всієї системи (рис. 2).

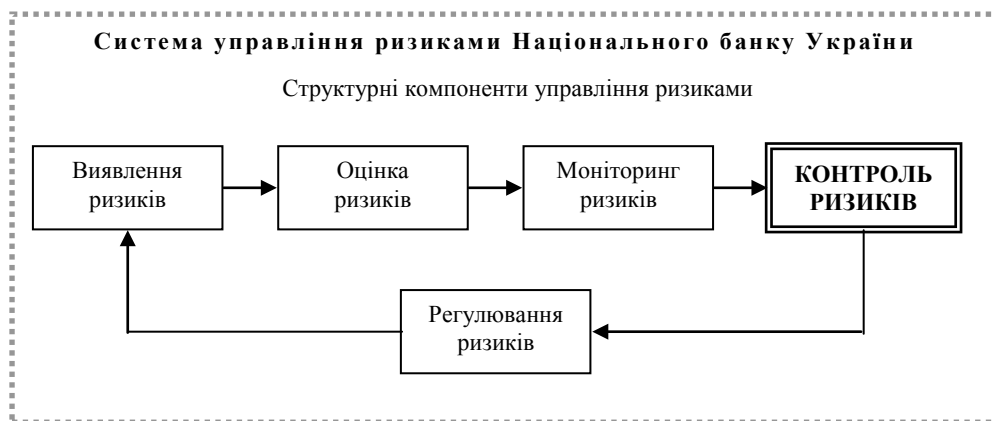

Рис. 2. Місце внутрішнього контролю як функції управління ризиками Національного банку України

Ефективна система внутрішнього контролю у діяльності Національного банку України передбачає, що істотні ризики, які можуть вплинути на досягнення стратегічних і поточних завдань банку, виявляються і оцінюються на постійній основі. У реалізації функцій внутрішнього контролю, зокрема щодо управління ризиками, суттєва роль належить внутрішньому аудиту. Як зазначають закордонні фахівці, головні інструменти внутрішнього аудитора – це концепція управління ризиками організації і вбудована на її базі методологія внутрішнього аудитора [4].

Отже, в період посилення динаміки виникнення, ускладнення структури та суттєвості впливу ризиків на діяльність Національного банку України новим, інноваційним та зрілим у період сучасності є підхід щодо проведення внутрішнього аудиту на основі оцінки ризиків. Таким чином, керівництво центрального банку поєднує важливі функції внутрішнього контролю за діяльністю підрозділів Національного банку України та впровадження системи управління ризиками, що супроводжують їх діяльність. Гармонійно поєднані обидва потужні інструменти відомого в міжнародних структурах управління організаціями – внутрішнього аудиту та оцінки ризиків, які є окремими процесами та можуть здійснюватися незалежно, мають свій потужний ефект – як в економічному аспекті раціонального використання ресурсів, так і в інноваційному науковому підході до здійснення управління.

Організацію внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки зазначених видів ризиків із застосуванням програмного забезпечення і математичного моделювання доцільно здійснювати на основі врахуванням таких критеріїв:

- 1) ідентифікації та оцінки рівня ризиків, що притаманні певному підрозділу та / чи напрямку діяльності Національного банку України, який не змінюється значною мірою в середньо- і довгостроковий період, та співвідношення важливості цих ризиків для даного виду діяльності. Для отримання оцінки сукупного рівня ризику, притаманного діяльності певного Департаменту, кожному фактору необхідно спочатку присвоїти значення між 1 і 3 (1 вказує на низький ризик, 2 – середній ризик і 3 – високий ризик). Після цього кожне значення перемножується на відповідний рівень суттєвості для надання фактору ризику результату. На завершення, підсумок для оцінки

ризиків, притаманного діяльності Департаменту, буде отримано додаванням результатів зазначених факторів – видів ризиків, притаманних діяльності Департаменту;

- 2) якості системи управління виявленими ризиками у підрозділі, що здійснює дану діяльність шляхом реалізації превентивних регулятивних заходів та внутрішнього контролю над сферою виникнення ризику у даній діяльності. Для оцінки рівня якості внутрішнього контролю за потенційно ризиковими сферами діяльності Департаменту кожному фактору необхідно присвоїти значення між 1 і 3. Після цього кожне значення повинно бути помножене на відповідний рівень суттєвості (25, 15 чи 10) для надання фактору результату. На завершення, підсумок для оцінки якості внутрішнього контролю за потенційно ризиковими сферами діяльності Департаменту буде отримано додаванням результатів відповідних факторів.

У підсумку на основі зіставлення визначатиметься комплексний показник ефективності діяльності певного структурного підрозділу Національного банку України з урахуванням ризиків, тобто його рейтинг, рівень якого вказуватиме на необхідність здійснення коригувальних та запобіжних дій у департаменті та визначатиме доцільність і терміни проведення наступного внутрішнього аудиту.

Застосування такого підходу під час внутрішньому аудиту дасть змогу ідентифікувати та оцінити найбільш суттєві ризики, притаманні діяльності певного структурного підрозділу Національного банку України, а також визначити якість систем внутрішнього контролю в його структурних підрозділах. Це дозволить здійснити ранжирування ефективності та ризикованості діяльності структурних підрозділів Національного банку України та провести коригувальні та запобіжні дії за результатами внутрішнього аудиту з урахуванням наявних та потенційних ризиків.

Отже, за умов сучасності організація внутрішнього аудиту Національного банку України на основі оцінки ризиків дасть змогу:

- підвищити рівень управління центральним банком, розширити межі застосування аналітичного підходу до виконання всіх операцій Національного банку України і його функцій як банку держави;
- забезпечити мобільність, комплексність та ефективність роботи Департаменту внутрішнього аудиту при здійсненні перевірок кожної ланки розгалуженої організаційної структури Національного банку України – департаментів, секретаріатів, управлінь, центрів, сховищ, центральної розрахункової палати, групи управління проектами міжнародних кредитних ліній, фабрики банкнотного паперу, управлінь у регіонах та навчальних закладів системи Національного банку України;
- посилити контроль за своєчасною ідентифікацією, оцінкою та регулюванням ризиків, притаманних емісійно-організаційній, регулятивній, наглядовій, методологічно-нормативній, кредитно-інвестиційній, організаційно-розрахунковій, фінансово-обслуговуючій, аналітичній, контрольній, інформаційній, науковій, освітній та представницькій діяльності Національного банку України;
- сформулювати керівництву Національного банку України рекомендації щодо підвищення рівня контролю, раціонального використання ресурсів, якості управління та ефективності діяльності підрозділів на основі незалежної, об'єктивної, релевантної та орієнтованої та прогноз інформації;

- покращити імідж та підвищити рівень довіри до Національного банку України з боку міжнародних організацій, суспільства, банківських установ, органів державної влади тощо.

Список використаних джерел

1. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента : в 2 т. / Бланк И. А. – К. : Ника-Центр, 1998. – Вып. 3. – Т 2. – 512 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).
2. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємництві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
3. Грюнинг Х. Ван. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Х. Ван. Грюнинг, С. Б. Брайович ; пер. с англ. И. Г. Минервина, И. В. Крысина ; вступ. ст. К. Р. Тагирбекова. – М. : Вест Мир, 2003. – 204 с.
4. Institute of Internal Auditors, USA. Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту з урахуванням доповнень від грудня 2005 року : <http://www.prmia.org>.
5. Банковский аудитор : Информ. бюл. – К. : Асоц. укр. банков. Центр. Банк аудита, 1999–2002. – 1998. – № 10. :Внутренний контроль в банках Европейского Союза.

Слобода Л. Я. Особенности внутреннего аудита Национального банка Украины на основе оценки рисков.

Актуализирована организация внутреннего аудита Национального банка Украины на основе оценки рисков. Определены сущность и классификация рисков за видами деятельности Национального банка Украины. Обоснованы роль и особенности организации внутреннего аудита структурных подразделений центрального банка на основе оценки рисков, определены критерии оценки уровня рисков, присущих подразделениям Национального банка Украины, а также оценки качества системы управления этими рисками.

Ключевые слова: риски Национального банка Украины, внутренний аудит на основе оценки рисков, система управления рисками Национального банка Украины.

Sloboda L. Ya. Peculiarities of Internal Audit of National Bank of Ukraine on the Basis of Estimation of Risks.

Organization of internal audit of the National Bank of Ukraine has been actualized on the basis of estimation of risks. Essence and classification have been determined according to the types of activity of the National Bank of Ukraine. A role and features of organization of internal audit of structural subdivisions of central bank have been grounded on the basis of estimation of risks, the criteria of estimation of the level of risks, inherent in subdivisions of the National Bank of Ukraine, and also estimation of quality of management system by these risks have been determined.

Key words: risks of the National Bank of Ukraine, internal audit on the basis of estimation of risks, management system by the risks of the National Bank of Ukraine.

Надійшло 11.09.2008 р.